

MANUEL CAMPS I SURROCA
MANUEL CAMPS I CLEMENTE

ESTUDI DE LA MORT VIOLENTA A LLEIDA
EN EL SEGLE XVII

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet, 7-9 de juny de 1985
Actes, Vol. 1

La present comunicació constitueix un estudi numèric de la mort violenta a Lleida durant el segle XVII, utilitzant les dades que hem trobat en els llibres corresponents d'òbits de l'Arxiu parroquial de Sant Joan.

Atès que aquest arxiu comença l'any 1597, hem fet l'estudi des d'aquesta data fins l'any 1699, es a dir durant el període de 103 anys.

La parròquia de Sant Joan ha estat la més important de la ciutat en quant a nombre d'habitants, i el seu arxiu es l'únic que es conserva actualment entre els del seu estil.

Per a relativitzar les dades numèriques de mort general i les de naturalesa violenta, no tenim, desgraciadament, censos fidedignes, raó per la qual els resultats no podran ser com seria de desitjar. Però per tal de donar una orientació, disposem de les següents referències disperses: Segons Iglesias, l'any 1553 Lleida tenia 1.120 veïns o focs, dels que 415 corresponien a la parròquia de Sant Joan; el viatger holandès H. de Cock, deixà escrit que la ciutat contava amb 1.500 caps de família l'any 1585; Fra Josep Moles assegurava que la població, abans dels setges de 1644 i 1646, tenia 3.000 focs (encara que el criteri general era que no sobrepassava els 1.500); el canonge Finestres ens donà unes xifres corresponents a l'últim quart de segle, de 2.000 cases habitades, de les que 460 pertanyien al districte de Sant Joan; segons una enquesta ordenada pel governador de la plaça, Diego de Illescas, l'any 1648 Sant Joan tenia 136 cases habitades. Finalment, a principis del segle XVIII, abans del setge de 1707, Aparici ens diu que la ciutat contava amb 1.500 llars.

Fet aquest preàmbul, dividirem el treball en tres parts. La primera, serà un breu estudi sanitari del segle, atenent sobre tot als aspectes més generals de la mort violenta dintre del contexte global de la centúria. Tractarà la segona dels 18 anys de calma absoluta (1647-1664) en quant a la troballa de morts violentes a l'arxiu estudiat. Per acabar, farem un estudi detallat dels tipus concrets de mort violenta per ordre de freqüència.

I. Breu estudi sanitari de la centúria i mort violenta.

Després d'una lectura sistemàtica dels llibres d'òbits i de baptismes de l'arxiu durant tot el segle, hem observat i arribat a varies conclusions que ressenyarem breument aquí (1).

Els mesos de màxima mortalitat global del segle foren els de setembre i octubre.

El gran nombre de morts de l'any 1642, amb un total de 492, fou degut a la guerra, sobre tot a la batalla del Pla de Vilanoveta, entre espanyols i francesos.

A partir de 1645 hi hagué un descens del nombre de defuncions per any, que es mantingué durant tot la resta del segle. Això fou degut a què de la mort, hem de descomptar de l'anterior xifra d'11.581, la quantitat Segadors (1640-48) i de la pesta (1652).

La màxima natalitat global del segle correspon, en relació als mesos, al d'agost.

El nombre total de nascuts a la centúria fou de 9.966, dels quals 1.196 foren fills de pares desconeguts, es a dir el 12'00%. Fou l'any 1656 particularment il·lustratiu en aquest sentit, doncs hi hagué un 35% de fills de pares incògnits.

Moriren en la parròquia durant el segle 11.581 persones, de les quals 116 ho feren de mort violenta, es a dir el 1'00%. Però atès que, no sabem la raó, hi hagué 18 anys (1647-1664) en que no fou especificat l'origen violent de la mort, hem de descomptar de l'anterior xifra d'11.581, la quantitat de persones que moriren durant aquests 18 anys, que foren 1.125. La diferència, que és 10.456, representa la xifra real sobre la que hem de calcular el tant per cent de morts violentes, que en aquest cas dona una xifra de l'11'10%.

Els anys de major nombre de morts violentes registrades han estat el 1646 amb 8 (5'03%), el 1600 amb 6 (5'55%), el 1667 amb 5 (7'46%), el

1598 amb 5 (3'31%), el 1626 amb 4 (2'40%) i el 1641 amb 4 (1'42%). Després, els altres anys, ja tendeixen al percentatge global de l'1'10% o menys.

En quant al predomini estacional, hi hagué 35 casos de mort violenta durant l'hivern, 33 durant l'estiu, 25 la tardor i 23 la primavera. Res s'observa en relació al tipus concret de mort violenta en aquest sentit estacional, si exceptuem la submersió on hi ha un clar predomini estival (57'14%).

La mort violenta en relació als mesos ha sigut la següent: 10 casos el gener, 13 el febrer, 8 el març, 3 l'abril, 9 el maig, 10 el juny, 12 el juliol, 12 l'agost, 7 el setembre, 9 l'octubre, 11 el novembre i 12 el desembre. És significativa la baixa incidència del mes d'abril (un cas per arma de foc, un per arma blanca i un altre per traumatisme no especificat).

És molt accentuat el predomini de morts violentes del sexe masculí. Vegem-ho:

TIPUS	HOMES	DONES
Atropellament	1	2
Arma de foc	36	-
Penjament	3	1
Arma blanca	14	-
Intoxicació (?)	3	-
Mecanisme mixte	2	1
Submersió	14	7
Precipitació	4	4
Fred	1	-
Explosió	1	-
Esfondrament	8	-
Traumatisme	14	-
	101	15

La mort violenta a la infància afectà a 8 nens (6'89%): 1 cas per arma de foc, 2 per precipitació, 2 per esfondrament, 1 per intoxicació (?), 1 per atropellament i 1 per traumatisme craneal a causa del desprendiment d'una teula per un vendaval.

II. El període 1647-1664.

Com hem dit línies amunt, aquest període de divuit anys constitueix un buit documental en quant al tema que tractem: ni Pere Mallada, ni Pere Bondia, ni Josep Camí, rectors escriptors durant aquella època dels llibres d'obits, volgueren deixar constància de la naturalesa violenta de la mort.

No satisfets amb aquesta manca absoluta de dades, hem buscat en els llibres de Crims de la Paeria de la nostra ciutat, i hem vist que falten els corresponents als anys 1628 a 1662.

Solament en l'any 1663, el 8 d'agost, veiem l'assassinat de l'estudiant de filosofia Anton Aguilera, el cadaver del qual fou reconegut pels cirurgians Pau Estragós i Agustí Pallás, que en el seu informe digueren: "En una sala de dita casa trobaren un cadaver que quan vivia li deien Antón, el qual es trobava boca amunt, vestit amb una camisa de lli, amb dues ferides, una en la cavitat vital a dos dits del mugró dret, en la seva part baixa, i l'altra en la part esquerra del coll; de les quals una penetrava en la mateixa cavitat i l'altra en el solfago o trachia arteria; les quals s'han

produït amb instrument punxant. De les quals insta sa consciència de la facultat que professen, indiquen que de dites ferides ha mort; del qual fe i relació fan en virtut del jurament que tenen prestat" (2).

Efectivament, en el corresponent llibre parroquial d'òbits de Sant Joan, i en l'esmentada data, apareix registrada la inscripció de la mort de tal estudiant. Però sense referència alguna al seu origen violent.

III. Els tipus concrets de mort violenta.

Per ordre de freqüència, les 116 defuncions violentes trobades durant la centúria, han estat les següents: 36 per arma de foc, 21 per submersió, 14 per arma blanca, 14 sense especificar (el rector escriu "per desgracia" en unes, i en altre que incloem aquí l'origen foren traumatismes en general, com ferides per asta de toro i potades d'animals), 8 per esfondrament, 8 per precipitació, 4 per penjament, 3 per atropellament, 3 per possible intoxicació, 3 per mecanisme mixte, 1 per explosió i 1 per l'acció del fred.

Farem seguidament un estudi particular de cada tipus, fixant-nos en les dades temporals (any, mes i estació), en les dades personals o identificatòries (excepte sexe i edat, pel fet d'haver-los ja indicat línies amunt); en les dades etiològiques mèdico legals (accident, homicidi, suïcidi), però tenint

seria pels següents motius: els suïcidis gairebé mai no s'especifiquen per raons religioses, i la distinció entre morts accidentals o criminals no la tenia en compte el rector per no ser de la seva competència o almenys no la tenia en compte en tots els casos.

A) Mort per arma de foc

Li correspon el 31'03% del total de morts violentes. Les seves relacions amb les estacions de l'any foren: 10 casos en la primavera, 10 en la tardor, 9 a l'hivern i 7 a l'estiu.

Els mesos de màxima incidència foren novembre amb 7 casos, febrer amb 6, i maig amb 6; i els de menys, abril amb 1, juliol amb 1 i octubre amb 1.

L'any majorment afectat fou el 1646, amb la mort de 7 militars entre el 21 i 30 de novembre.

Entre els traspassats per aquesta causa cap destacar el Rector de la Universitat de Lleida, Dr. Mateu Martí, "al qual mataren promptament ab una escopetada defensant lo Estudi".

No podem concretar, ja ho hem dit, l'etiologia mèdico legal amb certitud, encara que es probable que la majoria dels casos serien d'origen criminal, alguns accidentals (com el d'un nen de 4 anys el 3 de febrer de 1637), quan no de guerra (1640-48).

Pensem que en les conteses, que duraren vuit anys, hem trobat registrats 11 òbits (des de la primavera de 1642 fins la tardor de 1646). És a dir el 30'55% del total de morts per arma de foc: 7 dels quals succeïren durant el setge de Santa Cecília (ets 7 militars esmentats). Curiosament, solament un cas hi ha registrat de la cruenta batalla del Pla de Vilanoveta.

Hem de destacar un probable suïcidi el 22 d'agost de 1600, en que llegim que morí Jaume Font, criat del senyor Bestuy "de una escopetada que ell mateix se donà".

En la totalitat dels casos l'arma utilitzada fou l'escopeta, excepte un cas en que fou una bomba l'agent agressor (20 de maig de 1644).

B) Mort per submersió

Representa el 18'10% del total de morts violentes.

En relació a les estacions de l'any hi hagué 3 casos en primavera, 12 a l'estiu, 2 a la tardor, i 4 a l'hivern. Queda ja apuntat, la submersió és l'únic tipus de mort on hi ha una clara incidència significativa estacional: el màxim a l'estiu (57'14%) i a la tardor el mínim.

La relació mensual fou la següent: 1 cas el febrer, 3 el març, 4 el juny, 6 el juliol, 3 l'agost, 1 el setembre, 2 l'octubre i 1 el desembre.

Tots els casos correspongueren a persones adultes, exceptuant 3 adolescents: 1 de 14 anys (20-VI-1667), 1 de 13 (17-III-1668) i un altre de 15 (15-VII-1681)

És impossible saber l'etiologia mèdico legal. Solament podem, per les dades averiguades, suposar amb bastanta certitud un cas accidental (9-VII-1636) en que el rector especifica que Anton Simón de Barbastro "mori nadant en el Segre"; i un altre de la mateixa naturalesa (30-VII-1607) per ocórrer en les mateixes circumstàncies. Coneixem amb certesa un suïcidi el 25 de març de 1698 en que llegim que Josefa Claras "la qual prevaricada en el seu judici es tirà al riu Segre y s'ofegà".

C) Mort per arma blanca.

Representa el 12,06% de la totalitat de morts violentes.

La seva relació estacional fou la següent: 3 casos en la primavera, 5 l'estiu, 1 la tardor i 5 l'hivern.

En relació als mesos, hem trobat les següents dades: 2 casos el febrer, 1 el març, 1 l'abril, 1 el maig, 2 el juny, 2 el juliol, 1 l'agost, 1 el setembre i 3 el desembre.

Aquí podem quasi afirmar amb tota seguretat l'etiologia criminal, com és lògic. En un cas s'especifica que un francès "mori amb mes de trenta punyalades" l'1 de maig de 1677, prop del molí de Cervià.

D) Morts per diferents traumatismes.

Reunim en aquest grup 14 casos de mort violenta, que representen el 12,06% de la totalitat.

En relació a les estacions tenim les següents dades: 4 casos a la primavera 4 a l'estiu, 2 a la tardor i 4 a l'hivern.

En relació als mesos tenim: 3 casos el gener, 2 el febrer, 2 el març, 2 l'abril, 1 el juny, 1 el juliol, 1 l'agost, 2 el setembre i 1 l'octubre.

En tres casos s'especifica l'agent lesiu: asta de Toro (29-VI-1601), patada de cavall (30-VII-1615) i la ja citada mort d'un nen per traumatisme cranial causat per una teula en un vendaval.

E) Esfondrament.

Amb 8 casos registrats, representa el 6,89% de la totalitat.

En relació a les estacions, 2 casos foren a l'estiu, 2 a la tardor, i 4 a l'hivern.

En relació als mesos hi hagué 1 cas el febrer, 2 el juliol, 2 el novembre i 3 el desembre.

Naturalment tots els casos foren accidentals amb caràcter de catàstrofe.

Hem de destacar aquí la important riuada que assolí la ciutat de Lleida la tardor de 1617, morint en el nostre cas dos homes a l'hostal de "la Aliga del Pont" el 3 de novembre.

Solament un cas no tingué el caràcter de col·lectivitat, doncs en ell morí solament un home per esfondrament d'una tàpia (15-III-1646).

F) Mort per precipitació.

Amb 8 casos representa el mateix percentatge que l'anterior.

Hi hagué 1 cas en primavera, 1 l'estiu, 3 la tardor, i 3 l'hivern.

Tres casos el gener, 1 el maig, 1 l'agost, 1 el setembre, i l'octubre i 1 el novembre.

Aquí destaca, ho hem dit abans, la importància del sexe femení, doncs el nombre de víctimes iguala a les del sexe contrari.

En tots els casos, el lloc de l'accident o suïcidi fou la pròpia casa de les víctimes.

G) Mort per penjament.

Els quatre casos trobats representen el 3,44%.

Hi hagué 1 cas a l'estiu, 2 a la tardor i 1 a l'hivern.

En relació als mesos tenim 1 cas a l'agost, 2 a l'octubre i 1 al desembre.

Dels 4 casos descoberts coneixem l'etiologia mèdico legal: el 28 de desembre de 1641, el llicenciat Joan Francesc de Castanesa fou penjat per "rigor de justicia". El dia 4 d'octubre de 1695, forem penjats per la justícia Francesc Ribes i Miquel Genís, el primer dels quals "mori penjat en alta forca fora lo pont de la present ciutat y son cos fonch posat en un cami Real als quatre pitans". Finalment, l'últim cas, un suïcidi, correspon a una dona, la partida de la qual diu axí "Die trigesima Augusti Anni 1665 mortua est Na Gazeta Vidua Vetula cuius corpus quia canabulo fune collo circumd luto suspensum fuit inventum ideo facto examinato et discusso Coram Duo Officiali llerdens iuxta dispositionem juris 13^a qe. 2 Can. Cum gravia extra fidelium sepulchra est humatum". Com veiem, doncs, el dia 30 d'agost de l'any 1665, Gazeta, viuda, vella, el cos de la qual fou trobat penjat amb una corda de cànem rodejant el coll, per aixó examinat i discutit el cas davant els dos jutjes de Lleida, com a pena fou inhumat fora del cementiri dels fidels, segons la disposició de dret 13^a q e. 2 Can.

H) Mort per atropellament.

Ocupa el 2,58% del total de morts violentes.

Hi hagué dos casos a la primavera i un a l'hivern.

La incidència per mesos fou la següent : 1 cas el maig, 1 el juny, i 1 el desembre.

Es l'únic tipus de mort violenta en que el sexe femení s'endugué la pitjor part: 2 dones i 1 nen.

Els agents lesius van ser per les dones un cavall (16-VI-1621), i una galera carreta (27-XII-1697); i pel nen un carro que li va passar per damunt (2-V-1681).

I) Mort per intoxicació.

Hem trobat tres casos de possible intoxicació en els llocs on fermentava el raïm (trull) i es produïa àcid carbònic.

L'esmentat gas, conegut de molt antic, aïllat i diferenciat per Van Helmont en l'època que estem estudiant aquí, i que en lletra de Pere Mata molts anys després "dos o tres minutos bastan para que muera un pájaro y otros animalitos, teniendo el aire setenta y nueve partes de ácido carbónico y veintiuna de oxígeno..... la rapidez con que asfixia el ácido carbónico a los animales le ha hecho mirar por muchos médicos como realmente deletéreo", és un gas del qual es coneixen en els nostres dies sobradament els seus efectes nocius i exactes (3).

Representa en la nostra casuística el 2,5% del total de morts violentes.

J) Mort per mecanisme mixte.

Hem vist tres morts violentes per mecanisme mixte (2,58%): arma blanca i submersió, arma blanca i arma de foc, i arma blanca i caiguda.

El 7 d'octubre de 1598 "Trobaren una dona aüfegada y degollada en el terme de Gimènells".

El 12 de febrer de 1600 "mori un home apunyalat y donada una escopetada"

El 6 de gener de 1667 "mori Pere Font forner ferit de algunes estocades y una caiguda".

L) Mort per explosió.

Hem trobat un sol cas (0,86%). El 6 de novembre de 1696 "mori Albert Vilanova artiller major de la Plaça Real de Lleyda.

Morí de repent ficant foch a una artilleria lo dia que la molt litre Ciutat de Lleyda feu festa solemníssima de accions de gracies per la milloria y eixida de enfermetat de nostres Reys que Deu guart per molts anys. Diuen que rebe la absolució i sacramental y no altres sagraments perque la artilleria rebentada lo rebenta a ell allí mateix".

M) Mort per acció del fred.

Un cas hem trobat de mort per aquest mecanisme (0,86%).

El 27 de desembre de 1623 "mori un fadri del qual no se a sabut son nom per averlo trobat mort de fret cami de Servia".

NOTES

- (1) Arxiu Parroquial de Sant Joan de Lleida, Òbits, llibres 1,2 i 3; Baptismes, llibres 1,2,3,4 i 5.
- (2) Arxiu Municipal de Lleida, Crims 1663.
- (3) Mata Pedro, Medicina y Cirugia Legal, Tomo IV, 1875, pag. 1124.